

סימן ל"ב, השוכר עדי שקר

א. פתיחה – "דברים כהוייתן"

1. **סנהדרין, דף כ"ט:** "כיצד בודקים את העדים? היו מכניסין אותן לחדר, ומאיימין עליהן. ומוציאין את כל האדם לחוץ, ומשיירין את הגדול שבהן, ואומרים לו: אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה. אם אמר, הוא אמר לי שאני חייב לו, איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו - לא אמר כלום, עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו מאתים זוז".
2. **שולחן ערוך חושן משפט, ל"ב א':** "אם אמר ראובן בפני עדים שהוא חייב לשמעון מנה, לא יעידו בב"ד סתם שהודה בפניהם שהוא חייב לשמעון מנה, אלא יאמרו דברים כהוייתן לפי שאיפשר לו להפטר בטענת משטה הייתי בו, או בטענת שלא להשביע את עצמי נתכוונתי, על דרך שיתבאר בסימן פ"א, וב"ד יבחינו הדברים אם הם בענין שיועילו טענות אלו או לאו".
3. **ערוך השולחן שם, א':** "ולכן יזהרו העדים להעיד דברים כהוייתן אבל לא יעידו סתם שחייב לו מנה דאולי אם יאמרו הלשון ששמעו יוכל לפטור א"ע ולכן יזהרו שיעידו מלה במלה כאשר שמעו והב"ד ידקדקו בדבריו ויבחינו הענין אם מהני טענתו לפטור א"ע או לא וכיוצא בזה בשאר טענות יאמרו דברים כהוייתן לא יוסיפו ולא יגרעו".

ב. יסוד הדין

4. **בבא קמא, דף נ"ה-נ"ו:** "תניא, אמר ר' יהושע: ארבעה דברים, העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן: הפורץ גדר בפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר להעיד, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו ... אמר מר: השוכר עדי שקר. ה"ד? אילימא לנפשיה, ממונא בעי שלומי, ובדיני אדם נמי ניחייב! אלא לחבריה ... והשוכר עדי שקר נמי, מהו דתימא: לימא דברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי שומעין? ובדיני שמים נמי לא ליחייב, קמ"ל".
5. **רש"י שם:** "ממונא בעי לשלומי - אותו ממון שהוציא חייב להחזיר; לחבריה - שכר עדי שקר להוציא מנה מראובן לשמעון".
6. **תוספות שם:** "אלא לחבריה - כגון שאין לחבריה מה לשלם או שהלך למדינת הים או כגון שאין אנו יודעים שהם עדי שקר".
7. **שולחן ערוך ורמ"א, חושן משפט ל"ב ב':** "השוכר עדי שקר להוציא מנה מראובן לשמעון, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. הגה: ... וכל זה בשוכר עדות שקר לחבריה, והוא אינו מודה. אבל אם שכר עדות שקר לעצמו, והוציא ממון שלא כדין, או שהבעל דין מודה, חייב להחזיר להוציא הגזילה מתחת ידו".
8. **סמ"ע שם, ס"ק ג':** "ומשום הכי אף אם השוכר מודה בזה, פטור השוכר מדיני אדם הואיל ואין הגזילה בידו, אף דקי"ל [סימן שפ"ו סעיף א'] כמאן דדאין דינא דגרמי, מ"מ הואיל שהוא לא העיד אלא ששכר עדים, יכול לומר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. ועוד, העדים הן עיקר הגרמא ולא השוכר".
9. **ש"ך חושן משפט ל"ב, ס"ק ב':** "וחייב בדיני שמים, ואינו יוצא ידי שמים עד שישלם לו הזיקו".
10. **מאירי בבא קמא שם:** "כל שכתבנו עליו כאן שהוא חייב בדיני שמים פירושו שהוא חייב בו בהשבון הא לענין איסור אף מה שהוא פטור בו מדיני שמים איסור מיהא יש בו אלא שלענין השבון נאמרה ומכאן כתבו גדולי הדורות שכל שנאמר עליו חייב בדיני שמים פסול הוא לעדות עד שישביח והדברים נראין שמאחר שהוא חייב להשיב תורת גולה חלה עליו עד שישביח".
11. **שו"ת הר"י מיגאש, קס"א:** "וואף על פי שאמרו בו פטור שהכונה בו פטור לגמרי מ"מ אם היה בעיר דין קבוע ונראה לו לענשו על כך עושה. כמו שאמרו שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה כו' ובתנאי שתהיה השעה צריכה לכך כגון שזה השוכר קדמה לו עשיית פעל כזה פעמים או שהיה במדינה שעושים בפעל זה שיש לחוש שאם יתשלמו מלענשם על זה שירבו לעשות כיוצא בו אבל אם חסר אחד משני תנאים אלו אין ב"ד יכולין לחייב את העושה פעולה כזו שום דבר כ"ש מי שאינו ב"ד. והצבור אינם בזה כדיין קבוע".

ג. אומר ושוכר

12. **תוספות בבא קמא, שם (וכן הרשב"א שם, ומצוטט בב"י):** "ודוקא שוכר, אבל אמר פטור מדיני שמים דסבור שלא ישמעו לו. דאין נראה לומר דנקט שוכר לאשמעינן דאפי' שוכר פטור מדיני אדם שאין זה שום חידוש, ולקמן לא עביד צריכותא אלא מדיני שמים. ועוד דבפירקין תנן (דף נט:): השולח את הבערה ביד חש"ו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, שלח ביד פקח הפקח חייב משמע דשולח פטור אף מדיני שמים".
13. **הגהת הרמ"א שם:** "וכן אם לא שכר, אלא פיתה אותן בדברים שיעידו שקר".
14. **ש"ך שם, ס"ק ג':** "וכן אם לא שכר - כ"כ התוספות ... אבל קשה לי על דבריהם, דהא אמרינן בקידושין בפרק האיש מקדש דף מ"ג ע"א, דאף דאין שליח לדבר עבירה מיחייב בדיני שמים ... אבל מ"מ נראה לי עיקר דלעולם חייב בדיני שמים היכא דגורם היזק לחבירו אפילו לא שכר. והא דקתני השולח את הבערה ביד הפקח פקח חייב, ולא קתני השולח חייב בדיני שמים,

היינו כיון דפקח משלם תו לא שייך חיובא דדיני שמים על המשלח. וכ"כ הריטב"א פרק האיש מקדש ... והא דקתני השוכר, אורחא דמילתא נקט, דאם אינו שוכר מסתמא אין שומעין לו דתרי לא עבידי דחוטאים אם אין להם הנאה. [הג"ה. ולע"ד לכאורה נראה ראייה לדברי התוספות, מהא דאמרין בסנהדרין פרק זה בורר דף כ"ט ע"א, מנין שאין טוענים למסית, מנחש הקדמוני, דאמר ר' שמלאי הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען, ומפני מה לא טען לו הקדוש ברוך הוא, לפי שלא טען הוא, מאי הוה ליה למימר, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, עכ"ל. וטעם דאמרין אין שליח לדבר עבירה, הוא נמי משום אותה טענה דדברי הרב כו'. ואי תימא דבדיני שמים חייב, הא התם דיני שמים הוי, וא"כ לא הוי מועיל הטענה דדברי הרב נגד הקדוש ברוך הוא, משום דדיני שמים הוי. ואף על גב דאיתא במדרש רבה [בראשית כ' ד'] שדנו אותו בסנהדרין של ע"א, מ"מ דין שמים הוא, אלא ודאי אין שליח לדבר עבירה אפילו בדיני שמים. ויש לדחות בדוחק ודו"ק]."

15. שו"ת חוות יאיר, קס"ו: "שאלני הגאון מופת הדור נ"י כמוהר"ר דוד איש אופנהיים [הוא בעל ההסכמה ובעל תשובה הגדולה] ברי"ח תמוז שנת ת"נ בימי עונני ומרודי ונודי ק"ק ורנקפורט אחר חרבן ק"ק ווירמיש בחודש סיון תמ"ט (ובחודש אלול שאחריו נתקבל ה"ה כמוהר"ר ד הנ"ל לאב"ד ור"מ בק"ק נ"ש והמדינה), והוא בגמרא: ר"פ הכונס דאמר הש"ס על השוכר עידי שקר ה"ד וכו' אלא לחבריה. והקשה הרב הנ"ל למה יתחייב בד"ש הא ק"ל דאין שליח לדבר עבירה וכ"פ רמ"א בח"מ ר"ס קפ"ב בהג"ה והטעם משום דדברי הרב ודברי התלמיד וכו' וגדולה מזו מה דמסיק שם בגמ' דסד"א דברי רב וכו' קמ"ל ומשמע דלא מצי למימר הכי והלא הכי נקטינן [וכמ"ש בסנהדרין דה"ל לנחש לטעון זה וכדלקמן] דע"כ אין שליח לד"ע והשבתי לו תיכף במסיבת סעודה שהקשה לי כי היינו ניזונים יחד אצל הקצין מחותני דודו כהר"ר הירץ וואל. דמידי הוא טעמא שם מפני דמצו המשלח לומר סברתי שלא ישמע לי וכ"כ הסמ"ע שם הטעם מש"כ אם נתן לו שכר על זה מסתמא יעשה. ואף כי תרצתי זה מסברתי דנפשי מצאתי אח"כ שהתו' כתבו שם בגמ' נ"ו ע"א וז"ל ודווקא שוכר אבל אמר פטור מדיני שמים. ולפי שעה אשתמיט מיניי שכ"פ ג"כ רמ"א בש"ע ואח"כ נפל פתאום בדעתי שכ"כ בש"ע ח"מ סי' כ"ח ועינתי שם בש"כ אם חידש דבר בענין הזה וראיתי שהביא התוס' הנ"ל שהוא מקור ההג"ה והקשה על התוס' מגמ' דקידושין מ"ג ... ואין בכחי להכריע נגד הכרעת ה"ה בש"כ נגד דברי התוס' מ"מ נ"ל דקושייתו על דברי התוס' מגמ' דקידושין לאו כלום הוא ואינו שינויא דחיקא רק רויחא כפתחו של אולם ... דנפרש פטור מד"ש כמו פ"י פטור דקידושין שר"ל מדינא רבה דהורג ומזיק, ולא ידעתי למה חשבו הש"כ לדוחק ... ועל זה שפיר כתבו התוס' דווקא שוכר לא אומר, דמצד זה דחבירו ניזק על ידו פטור גם מדיני דמיים, מה שאין כן מצד שהכשיל העדים שהעידו שקר ובא להם מכשול על ידי הסתתו ודאי חייב, ובחיוב זה בד"ש ל"ש שוכר ל"ש אומר, רק דברייתא הנזכרת לא מיירי בהא רק מיירי בחייבי בד"ש מצד ההיזק הנעשה לחבירו."

16. שו"ת חכם צבי, קל"ח: "ש"ך ח"מ סי' ל"ב הק' על התוס' ... אבל עיקר ראייתו של הש"ך אינה כלום דאטו מי לא מודו התוס' דאף שאינו מחויב לשלם לצאת ידי שמים עברה היא בידו שהרי התזיק ידי עוברי עברה, ומשום לפ"ע לא תתן מכשול נמי איכא ובודאי יש עליו עון אשר חטא ועונש מחטיאי אדם בדבר אלא שאינו צריך לשלם אף לצאת ידי שמים כיון שלא שכרו ובתשובה בעלמא סגי. וה"נ ס"ל לרבנן דשמאי התם בהאיש מקדש דהיינו דינא זוטא דלא מיענש כהורג עצמו אלא כגורם ה"נ לא מיענש אפי' בידי שמים כמעיד עצמו או כגוזל אלא כגורם לגזול וכל כי הא בתשובה בעלמא סגי. תמהני על הש"ך דלא נחית לעומק אלו דברים בהיות דברי רש"י לפנינו אלא דמיגז גיזו להו ודברי התוס' נכונים וברורים. והרא"י שהביא בהג"ה שם מהנחש אינה כלום דהנחש לא היה מצווה שלא להסית וכן דחה הרא"ש לענין שכל מסית אינו יכול לטעון ד"ה ודה"ת דמ"ש יע"ש."

17. קצות החושן ל"ב, ס"ק א': "ולו נראה דכאן מיירי מחיוב תשלומין בדיני שמים, וכההיא דאמרין כיוצא בו (ב"ק ק"ח, א) אינו יודע אם נתחייבתי פטור מדיני אדם וחייב לשלם בדיני שמים, וה"נ בשוכרן חייב לשלם בדיני שמים. אבל עונש בדיני שמים ודאי אית ליה אפילו אם אינו שוכרן ומשום דאף דאין שליח לדבר עבירה ענוש הוא בדיני שמים ... וכמה מיני גרמא איכא שנפטר מתשלומין אפילו בדיני שמים ואילו עונש ודאי אית ליה אפילו בגורם דגורם והוא פשוט."

18. תומים שם, ס"ק א': "ובאמת לולי דמסתפינא הייתי אומר הך השוכר עדי שקר דנקיט שוכר ולא פיתה, לא איירי שעשוהו שליח להדיא לומר לך והעיד, רק אמר להם אם תרצו להעיד תקבלו כך וכך שכר, אם כן אין זה בגדר השליחות דלא אמר להו לכו והעידו, רק אם תעידו הא לכם שכר. וכן אמרו בריש המדיר (כתובות ע"ב) ופרנס לאו שליחותיה קעביד, ומשני דאמר כל הזן אינו מפסיד, ועיין שם ברש"י (ד"ה דלעלמא), ולכך בעינן דוקא שוכר ולא אומר."

19. רמב"ם רוצח ושמירת הנפש, ב' ב': "ואבל השוכר הורג להרוג את חבירו, או ששלח עבדיו והרגוהו, או שכפת חבירו והניחו לפני הארי וכיוצא בו והרגתו החיה, וכן ההורג את עצמו, כל אחד מאלו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים ואין בהן מיתת בית דין."

¹ כפי שניתן לראות, התשובה נכתבה לפני 333 שנים בדיוק. שנה קודם לכן, ב"ג בסיון תמ"ט, במסגרת "מלחמת תשע השנים", שבה יצא המלך לואי ה-14 למסע כיבושים באירופה, הוא החריב כליל את רחוב היהודים בוורמיזא. אני למדים מתשובה זו של החוות יאיר שבעקבות המאורע החמור הוא היטלטל בדרכים כמעט שנה, עד שפגש את ידידו רבי דוד אופנהיים (בעל שו"ת נשאל דוד) כאשר נפגשו בבית דודו של רבי דוד, שעל פי עדויות שונות היה עשיר גדול, ולאחר מותו אף הוריש את כל עושרו לאחיינו שיכול היה לעסוק בתורה ולהחזיק בדיהם של תלמידי חכמים. בתוך תקופה זו של צרה ומצוק, מצאו שני היידיים הקרובים – החוות יאיר והנשאל דוד – פנאי לעסוק בתורה, וללבן את סוגיית השוכר עדי שקר.

20. **משנה למלך שם:** "הריטב"א ז"ל (א"ה בפרק האיש מקדש²) כתב דדוקא שוכר דעביד מעשה חייב בדיני שמים אבל בדיבורא לא מיחייב. ואפשר שלזה כיוון רבינו במ"ש או ששלח עבדיו והרגוהו דדוקא עבדיו שהם שכורים לו. ובזה ניחא לי ההיא דאמרין בסנהדרין [דף כ"ט]. דאין טוענין למסית וילפינן לה מנחש דאי טען לו השי"ת הו"מ לומר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ולפי פשטן של דברים קשה דמה היה מועיל לו טענה זו הא בדיני שמים דנו אותו אלא ודאי דאף בדיני שמים היה פטור משום דלא הוה התם כי אם דבורא בעלמא ודוק. (א"ה עיין ש"ך ח"מ סי' ל"ב)."

21. **רשימות שיעורי הגרי"ד סולובייצ'יק, בבא קמא, דף נ"ו:** "אמנם מרן הגר"ח הלוי זצ"ל היה רגיל לפרש שהרמב"ם מחייב אף האומר ו"השוכר" לאו דוקא, כי בנוגע לחיוב בידי שמים ברציחה אמרין יש שליח לדבר עבירה".

ד. האם מותר לאדם להפעיל דרכים לא כשרות כדי לקבל את המגיע לו?

17. סוגייתנו

22. **שיטה מקובצת בבא קמא, שם (מצוטט בב"י בשם הנמוק"י):** "אבל השוכר עדי שקר להעיד על דבר אמת בין לנפשיה בין לחבריה אינו חייב אפילו בדיני שמים, אלא שעובר על מה שכתוב בתורה מדבר שקר תרחק. הרא"ה ז"ל".

23. **הגהת הרמ"א חושן משפט, ל"ב ב':** "ודוקא שלא היה חייב לו, אבל אם היה חייב לו רק שאלו העדים הם שקרים, פטור מדיני שמים אבל עובר על מדבר שקר תרחק... ואם הוא אמר שהוא כדון, והעדים מודים שהעידו שקר, העדים חייבים לשלם".

24. **תומים שם, ס"ק א':** "אבל עבר על מדבר שקר תרחק. כן הוא בנימוקי יוסף (ב"ק כד א), ולא הבנתי הא עובר על לאו דאורייתא לפני עור לא תתן מכשול, דהכשיל לעדים להעיד שקר בב"ד ולעבור על לאו דלא תענה. ואפילו נימא דסבירא ליה לרמ"א כמו שכתב ביו"ד סימן קנ"א (ס"א) דלא עבר רק בקאי בתרי עברי דנהרי, אבל אם איסור מצוי להם במקום אחר לא קעבר משום לפני עור, מכל מקום הא כאן דלא העידו אלא בשכירות ומי הוא אשר ישכירם ויתן להם ממון לעבור פי ה', וצריך עיון לכאורה. ואפשר לומר דהא דקתני חייב בדיני שמים היינו לשלם לחבירו, כמו שכתב הש"ך (סק"ב) דאינו יוצא ידי שמים עד שישלם, כי חבירו יש לו תרעומות עליו ודבר חק ומשפט שהזיקו, ועל זה קאמר דאם הדבר בעצמותו אמת אין לחבירו עליו תרעומות ואין צריך פיוס לחבירו כי אם שעבר נגד חבירו על מדבר שקר תרחק, ועל זה לא מחייבים ליה אפילו בדיני שמים לשלם ממון לחבירו, רק צריך לפייסו שימחול לו על שעבר מדבר שקר, ודברי הנמוקי יוסף בלשון שלילה נאמר, דאם הדבר אמת אם כן לא גרם רעה לחבירו רק עבר נגדו מדבר שקר תרחק, ועל זה לא נאמר שבשביל כך יתן לו מעות, ולכך פטור ועבד איסורה. אבל הך לאו דלפני עור וכו' לא שייך לחבירו, ואין ענין לתשלומים כלל, דאף דיתן כל הון מכל מקום הכשיל לעדים שהעידו בשקר, ומה עבידתא דחבריה בזה, ואין זה ענין כלל להתחייב בדיני שמים לחבירו כי זהו מה שיש בינו לבין העדים שהכשילן בדבר איסור, אבל לחבירו אין לו פתחון פה זולת הך איסור מדבר שקר וכו' דזה שייך לחבירו דגרם להוציא ממון ממנו על דרך כזב ושקר, וצריך עיון".

27. מדבר שקר תרחק – בין הסוגיה בשבועות לסוגיית "גחין ולחיש"

25. **בבא בתרא, דף ל"ב:** "ההוא דאמר לחבריה: מאי בעית בהאי ארעא? א"ל: מינך זבינתה והא שטרא, אמר ליה: שטרא זייפא הוא; גחין לחיש ליה לרבה: אין, שטרא זייפא הוא, מיהו שטרא מעליא הוה לי ואירכס, ואמינא: אינקיט האי בידאי כל דהו; אמר רבה: מה לו לשקר? אי בעי אמר ליה שטרא מעליא הוא. אמר ליה רב יוסף: אמאי סמכת? אהאי שטרא, האי שטרא חספא בעלמא הוא".

26. **שבועות, דף ל"א:** "מנין לשלשה שנושין מנה באחד, שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים כדי שיוציאו מנה ויחלוקו? ת"ל: מדבר שקר תרחק".

27. **רמב"ם טוען ונטען, ט"ז ט'-י':** "אסור לאדם לטעון טענת שקר כדי לעות הדין או כדי לעכבו, כיצד היה נושה בחבירו מנה לא יטעננו מאתים כדי שיודה במנה ויתחייב שבועה, היה נושה מנה וטענו מאתים לא יאמר אכפור הכל בבית דין ואודה לו במנה ביני לבינו כדי שלא אתחייב לו שבועה. היו שלשה נושין מנה באחד וכפר בהן לא יהיה אחד תובע ושנים מעידים וכשיוציאו ממנו יחלוקו, ועל דברים אלו וכיוצא בהן הזהיר הכתוב ואמר מדבר שקר תרחק. סליקו להו הלכות טוען ונטען בס"ד".

28. **שו"ת הרשב"א, ג' פ"א:** "שאלת הא דאמור רבנן בפר' המניח את הכד מאה פנדי בפנדא למחיה, ואפילו למאן דאמר לא עביד איניש דינא לנפשיה במקום דאיכא פסידא עביד, ולרב נחמן דאמר אפילו במקום דליכא פסידא. יש בכלל זה שיוכל לטעון שקר להוציא דין לאמתו, כי ההיא דפי' חזקת דלחיש לרב נחמן ואמר ליה אין שטרא זייפא הוא ומיהו שטרא מעליא הוה לי וארכס

² ראה שו"ת להורות נתן ב' ס"ה (בתשובה על מקרה מוזעזע במיוחד שאירע בשואה, כאשר אדם נתן שוחד לחייל נאצי כדי שיהרוג את אביו בירייה, ויגאל אותו מן הייסורים וההתעללות שעבר; ה' ירחם), שעמד על כך שלפנינו הדבר אינו כתוב בריטב"א, ואדרבה, הש"ך הוכיח מן הריטב"א נגד התוס'. אך עצם הטענה שדברי הרמב"ם הם כדעת התוספות לחלק בין שוכר לאומר – מתיישבים בלשונו. לסיכום נוסף של סוגיה זו, בדגש על דיון המשנה למלך בדברי הרמב"ם ראה שו"ת יביע אומר יורה דעה ה' י"ג, בתשובה העוסקת במצבים שבהם ניתן להסתמך על ההיתר לגבות ריבית על ידי שליח, ואכמ"ל.

ואמינא אנקוט בידי מיהא כל דהו והימניה רב נחמן משום מיגו ... על כן שואל אני אם מותר לטעון שקר לאפוקי זוזי כי היכי דשרי ליה למימחי חבריה אף על גב דעבר על לא יוסיף פן יוסיף.

תשובה: חס ליה לזרעיה דאברה' דלימי' שיקרא ואפילו במקום פסידא דכתיב שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. וגדולה מזו אמרו בפרק שבועת העדות שאפילו באומר אמת אלא שהדבור אינו על אותו דרך שאמרו אסרו וכדאמרין התם מנין לשלשה שהפקידו אצל אחד וכפר בהן מנין שלא יהא אחד תובע ושנים מעידים, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק, וזה ודאי אמת כמו שמעידין אלו שהממון הופקד בידו בפניהם ואפי' הכי כיון שהן אומרין בתורת עדות אסור. אלא שכל מקום שיש מיגו אנו מאמינין שהאמת כמו שטוען שאלו בא לשקר היה לו לטעון טענה אחרת בשקר שהיה נאמן בה. והוא דפרק חזקת הבתים לא אמרו שיהא מותר לו לעשות ולטעון כן אלא כל שטען מאמינין אותו משום מגו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ותדע לך דאי מהתם נימא דשרי נמי למיעבד שטרא זייפא כי התם וחס לנו לומר כן אלא ודאי שנוי השקר ואהוב האמת ואין תמורתו כלי פי'.

29. ים של שלמה בבא קמא, ד' י"ח³: "פסק: יש בני אדם, כשהם חייבים לאחרים, מחפשים תואנות וטצדקי נגד התובעים, להשמט מהם, עד שיתרצו לעשות פשרה. ותולים עצמם בדברי התו' דלעיל (מ' ע"ב ד"ה הוה) דהוה מעריקנא לאגמא כו' וחלילה שהתוספות יתירו עון זה. דאפילו על דבר שדין עמו אסור לטעון שקר. כדאיתא פרק שבועת העדות (שבועות ל"א ע"א) מנין לשלשה שלוין לאחד מנה, שלא יהא אחד תובע ושנים מעידין, ויחלקו ביניהם המנה, ת"ל (שמות כ"ג ז') מדבר שקר תרחק. והלא דברים ק"ו, ומה התם, דמן הדין נתחייב להם מנה. אעפ"כ דרשו חכמים והזהירו שלא לבקש תחבולות ומרמה, כדי להוציא את שלהן מן הדין. כ"ש וכ"ש שאין לחשוב מחשבת און ועקלקלות, כדי להחזיק בשל חבירו שאין לו בו דין ומשפט. וכל המבקש תואנות ופקפוקים ומשתמיט מן הדין, אי אפשר לו לעשות כל אלו אם לא בדבר שקר ותחבולות, ואם כן הרי הוא בכלל מדבר שקר תרחק."

30. הערות הגר"ש אלישיב שבועות שם: "עדות במרמה להוציא ממון כדן - מנין לגי' שנושין מנה וכו'. אף שעביד איניש דינא לנפשיה ואומרים אמת לקבל מה שמגיע להם ... ובוודאי דאם היו השנים מסלקין זכותם לטובת השלישי שפיר יוכלו להעיד עליו דהשתא אינם נוגעין ומה שהיו נוגעין מתחילה אינו פוסלן מעדות דהא קיי"ל דלגבי פסול נוגע אין פוסל כשהיה רק תחלתו בפסלות."

31. שולחן ערוך חושן משפט, ע"ה ט"ז: "התובע ליורש הלוה מלוה על פה ... פטור אפילו בלא שבועת היורשים, אלא שמחרים סתם על כל מי שיודע שמורישו חייב לו כלום. אבל אם הודה בחמשים וכפר בחמשים, שאמר: חמשים חייב לך ולא יותר, הרי הוא כשאר מודה במקצת, ונשבע שבועה דאורייתא."

32. ש"ך שם: "וני"ל דאי פקח הוא היורש, יטעון שמא ולא יהיה עליו שבועה, רק קבלת חרם, וליכא בהא משום מדבר שקר תרחק שכתבתי בריש סימן זה. וראיה לזה ממ"ש בעל התרומות שער ל"ח סוף ח"א [ס"ב] בשם הראב"ד דאם טוען על הגלגולים ברי יכול לגלגל, וכשטוען שמא אינו יכול לגלגל, לפיכך כל מי שנתחייב שבועה ורואה שמגלגלים גלגולים עליו, אם פקח הוא, אומר על הגלגולים איני יודע, ויפטר משבועה חמורה ויקבל חרם, ע"כ, ומביאו ב"י לקמן סוף סימן צ"ד [מחודש ב']. ופשיטא דהראב"ד לא יהיב עצה כשהיה איסור בדבר."

33. הרב זלמן נחמיה גולדברג⁴: "לענ"ד היה נראה שסובר הש"ך שאין איסור לטעון טענות שקר כדי ליפטר מממון שבאמת פטור, ובדוגמה שטוען לא לויתי אף שהאמת שלוח ופרע, אבל כל הדברים שאסרו חכמים לא רק טוען שקר אלא גם תובע ממון שבאמת אין חייבין לו כגון שחייבים לו מנה תובע מאתים כדי לחייבו שבועה ולגלגל למקום אחר זה שהרי תובע מה שאינו מגיע לו וכן שאר הדוגמאות שהביא שם הש"ך מדובר באופן זה."

34. עדות שקר בערכאות

34. אורים סימן ל"ב ס"ק ו' (מצוטט בנתיבות ס"ק ד'): "ואם שכר עדי גוים להעיד בדיני אומות העולם שקר, במקום שיכול לילך בדיני אומות העולם כהנ"ל בס"י כ"ו (ס"ב), מכל מקום נראה דהוא פטור מדיני אדם"⁵.

35. חשוקי חמד, בבא קמא דף נ"ו: "שאלה: כשערכאות עומדים להוציא ממנו ממון שלא כדן. למשל הם פסקו שהבת תירש חצי ירושה, כי לפי חוקותיהם הבת יורשת כמו הבן. וכדי להינצל מעוות הדין, רוצים שני עדים כשרים לספר בערכאות שהיו אצל המוריש לפני פטירתו, וצוה לתת כספו רק לבן, ואז הבן יקבל את הירושה. האם מותר לעדים לשקר כדי למנוע עוות הדין?"

³ את דברי המהרש"ל הללו הזכרנו בסימן י"ב במסגרת הדיון על טענות סרק שיובילו לפשרה. המקור העקרוני על כך הוא תרומת הדשן בסימן ש"ו, שנפסק בשולחן ערוך י"ב ו', וראה סיכום העניין בשו"ת שבת הלוי ד' קפ"ו.

⁴ מצוטט ב"קונטרס בעניין עשיית תחבולות לזכות בשל, ובעניין "מדבר שקר תרחק", המודפס בסוף ספר "ברכת אליהו" על ביאור הגר"א לשולחן ערוך, חושן משפט ג' (בהוצאת מכון הארי פישל; נמצא באוצר החכמה). סיכום מקיף לסוגיה ערך השופט מנחם (מריו) קליין במאמרו "עדות שקר במשפט העברי" (נמצא ברשת באתר "דין").

⁵ אמנם, ברור שאף אם פטור מדיני אדם – הדבר אסור. וראה שו"ת חתם סופר ו' י"ד, שאסר לתת שוחד לדיין שאינו יהודי, והזכרנו את דבריו בשיעור בסימן ט' בעניין איסור שוחד.

תשובה: פשוט שאסור כי אין כל היתר לעשות חטאים כדי למנוע הפסד מהיורש. וכן מבואר במסכת שבועות ... וכבר כתב הרשב"א (ח"ג סימן פא) שמלוח שנאבד לו שטרו אסור לו לזייף שטר כדי לגבות בו. וכמו כן נאמר בכלי יקר נקי וצדיק אל תהרוג, כלומר כשכל הסנהדרין ראתה לחוב, ואם הדין האחרון גם הוא יאמר חייב, יצא הרוצח לחפשי, ולכן רוצה לומר שהוא פטור כדי שיצא חייב, אסור לו לשקר רק לומר חייב⁶.

4ד. מחלוקת המהרש"ל (והש"ך) והקצות (והתומים) בדין מיגו

36. **רשב"ם נבא בתרא, שם:** "אמאי קא סמכת אהאי שטרא - דהא שני חזקה ליכא והאי שטרא חספא בעלמא הוא וכיון דאודי אודי. ולא דמי לשאר מה לו לשקר שבגמרא ששתי טענות יכולות להיות אמת אותה שהוא טוען ואותה שהוא היה יכול לטעון ולא טען דאמריי מיגו אבל הכא דמי למה לו לשקר במקום עדים שהרי כל כחו וחזקתו בקרקע זו על ידי האי שטר הוא והיאך נאמר מה לו לשקר בשטר זה אי בעי אמר שטרא מעליא הוא והלא מודה שהשטר פסול והודאת בעל דין כמאה עדים ואילו באו שני עדים שאמרו שהוא פסול ליכא תו מה לו לשקר".

37. **חידושי הרמב"ן נבא בתרא, שם:** "אמאי קא סמכת אהאי שטרא האי שטרא חספא בעלמא הוא, פירשה הרב רבי שמואל ז"ל בפירושו ואיני מבין דבריו. ולענין הדין בגמרא עצמה תמה הוא למה לא יהא אדם נאמן לטעון על פה במגו דיכול לתבוע בשטר, והא אפילו מגו דתלוי במעשה ומחוסר מעשה נמי אמרינן, כדאמרינן בעלמא (לקי קל"ד ב') שהרי בידו לגרשה. ושמעתי פירושה משום דלא אמרינן מגו לאפוקי ממונא, וכן פירשה רבי יהוסף הלוי ז"ל (=וכן הוא בתוס' שם), והאי נמי כיון דאית ליה חזקה דאבהתיה לא מפקינן מיניה. ורבה סבר אמרינן מגו אפילו לאפוקי ממונא, ואפסיקא הלכתא כרבה בארעא משום דברשות מחזיק קיימא, ואידך הוה ליה מוציא מחברו ומגו לאוקומי ממונא הוא ... וגמרי לה דלא אמרינן מגו לאפוקי ממונא משנים אוחזין בטלית זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי ...

ועינא טובא בהך שמעתא, ומשמע לי דהכי פירושא דהך שטרא לא מקיימא בבי דינא באשרתא, וכי אתא לבי דינא א"ל האי שטרא זייפא ממש הוא אי נמי שטר אמנה, גחין ואמר ליה לרבה אין זייפא הוא. כלומר שטר אמנה הוא ומיהו שטר מעליא הוה לי. ואמר רבה מה לי לשקר אי בעי אמר שטרא מעליא הוא ומקיים לה בסהדי. כלומר אם יכול לקיימו נאמן במגו ואם אין עדים מצויין לקיימו ודאי אינו נאמן דהא ליכא מגו. ואמר ליה רב יוסף אמאי קא סמכת אהאי שטרא האי שטרא חספא בעלמא הוא דהא אינו מקיים, וכל זמן שלא נתקיים הרי הוא כחרס ואפילו אמר לויתי ופרעתי, דמאן משוי ליה שטרא ליה הא אמר פרעתי, ואם תאמר הרי היה יכול לקיימו, כל זמן שלא נתקיים כחרס הוא ועכשיו אין בית דין נזקקין לו שיקיימו ויהא אחר כן נאמן במגו, שהרי הודה שהוא כחרס הנשבר והיאך בית דין נזקקין לקיים החרס כדי להאמינו לזה בדין מגו, הרי זה שהקדים טענותיו טפש והפסיד. ונסתפק לבעלי הגמ' דין זה ואמרו שלא לעשות בו מעשה אלא היכא דקיימא תיקום ... וזה הפירוש בדין הזה נכון בעיני ועולה כהוגן".

38. **ים של שלמה שם:** "ובשלשה שנושים באחד כו', אף דאין לך תרעומות גדולה מזו, שאני התם, דמעידין עדות שקר. שאומרים חייב הוא כל המנה לזה, ואינו אמת. וגם עדותם אינה עדות, מאחר שנוגעים בעדות. וא"כ רחמנא הוא דפטריה לזה, בטענותו אינו חייב. והם הוציאו ממנו שלא כדין התורה. ואי הוודו אח"כ בפני ב"ד, פשיטא דמחויבים להחזיר לו המנה. וליכא כאן מיגו, דמיגו במקום עדים לא אמרינן. והודאתם שהוציאו ממנו מנה שלא כדין כק' עדים דמי. וגם איתרע חזקתייהו, דלאו קושטא קאמרי".

39. **ש"ך חושן משפט, ל"ב סוף ס"ק ד':** "והיכא שיש תביעה לאחד עם ג', ואי נעשה ב"ד ובי נעשו עדים, אם מודים אחר כך צריכין להחזיר המעות אף שאומרים שבדין לקחו ממנו שהוא חייב להם, כן פסק מהרש"ל בים של שלמה".

40. **אורים שם, ס"ק א':** "ודברי המהרש"ל צ"ע למאד, כי מה במקום עדים שייך כאן, כיון דהפה שאסר הוא הפה שהתיר הם אמרו דהעידו מרמה, והם אמרו דחייב להם באמת, וגם מהך דאיתרע חזקתו, לא ידעתי מנלן סברא זו להוציא ממון שלא כדין, וצ"ע כי איני כדאי לחלוק, אבל קשה עלי להוציא ממון בלי ראייה ברורה, ובגמ' לא אמרינן רק דאסור לעשות כן, אבל שלא יהיו נאמנים במיגו אח"כ, לא שמענו, וצ"ע".

41. **קצות החושן שם, ס"ק ב':** "ולדעתי יש לעיין בזה ... ולענ"ד נראה דאין להוציא ממון מהאי טעמא, דאשכחנא מגו כהאי בפרק חזקת הבתים בסוגיית גחין ולחיש ... והנה הרואה יראה כי דברי מוהרש"ל הוא בדומה ממש לדברי הרשב"ם דהוי מגו במקום עדים כיון דהודאת בעל דין כמאה עדים. אמנם דברי הרשב"ם אינו מובן כלל גם לגדולי נבונים, וכבר כתב הרמב"ן בחידושו פרק חזקת הבתים שדברי רשב"ם אינו מובן דמאי שנא משאר מגו דאילו רצה לשקר לא היה מודה וע"ש, ותמיה זו קיימת גם על דברי מהרש"ל ... אך לכל הטעמים שנאמרו בדבר יוסף, חזינן דרבה פליג וסבירא ליה דאפילו הכי הוי מגו אף על גב דהוכרח לשקר תחלה וגם הוא טוען וחוזר וטוען אפ"ה הוי מגו, ואנן קי"ל כרבה ... וא"כ מכל השיטות והפירושים שנאמרו בזה מבואר האי דינא דאין להוציא מיד העדים הללו את הממון ...

⁶ אמנם לענין זכותו של דיין לומר איני יודע כדי לבטל פסק דין – ראה את המקורות שבהם עסקנו בסימן י"ח.

ועיין בתשובת הרא"ש כלל נ"ח סי' ה' וז"ל, שאלה ראובן תבע מנה משמעון וכפר שמעון, והביא ראובן עדים לדבריו, ואמר שמעון שהעדים פסולים שהם הודו בפני עדים שיש להם חלק באותו מנה שתבע ראובן לעצמו. תשובה, אם קודם שהעידו העדים אמרו כבר לפני עדים שהמנה שתבע ראובן לשמעון הם שותפים בו, העדות שהעידו אח"כ אינו כלום כיון שכבר אמרו תחלה שהיה להם להסתלק מאותו מנה, ורע עשו שהעידו, ודמיה לזה שאמרו חז"ל (פסחים ק"ב, ב) לא יהיה לך עסק עם שלשה אנשים שלא יהיה אחד בעל דין ושני עדים, אבל אם כבר העידו לאו כל כמיניהו לבטל העדות ולומר לעצמינו העדנו כי אנו שותפין, כיון שראובן מכחישן ואמר שאין להם חלק באותו מנה עכ"ל. ומשמע דאם היה ראובן מודה שיש להם חלק באותו מנה היה עדותו בטילה ואף על גב דאית ליה מגו דלא הודה. משום דאפשר לומר דברי הרא"ש מיירי דעדיין לא הוציא והו"ל מגו להוציא ומשום הכי אינו נאמן אילו לא היה מכחישן, וכן העדים עצמן לא היו נאמנין במגו משום דהו"ל מגו להוציא, אבל היכא שכבר הוציאו נראה דאין להוציא מיד המותזקין, וזה נראה ברור ודו"ק".

ה. חובת תשלום שכרם של עדי שקר

42. **ראש השנה, דף כ"ב:** "תנו רבנן: מה קלקול קלקלו הבייתוסין? פעם אחת בקשו בייתוסין להטעות את חכמים, שכרו שני בני אדם בארבע מאות זוז, אחד משלנו ואחד משלהם. שלהם העיד עדותו ויצא. שלנו, אמרו לו: אמור כיצד ראית את הלבנה? אמר להם: עולה הייתי במעלה אדומים, וראיתיו שהוא רבוץ בין שני סלעים, ראשו דומה לעגל, אזניו דומין לגדי, קרניו דומות לצבי, וזנבו מונחת לו בין ירכותיו. והצצתי בו, ונרתעתי ונפלתי לאחורי. ואם אין אתם מאמינים לי - הרי מאתים זוז צרוּרין לי בסדיני. אמרו לו: מי הזקיקך לכך? אמר להם: שמעתי שבקשו בייתוסים להטעות את חכמים, אמרתי: אלך אני ואודיע להם, שמא יבואו בני אדם שאינם מהוגנין, ויטעו את חכמים. אמרו לו: מאתים זוז נתונין לך במתנה, והשוכרך ימתח על העמוד. באותה שעה התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירין".

43. **רש"י שם:** "מאתים זוז נתונים לך במתנה - ותהא רשאי לעכבן, ואף על פי שלא השלמת תנאי שלך לשוכרך. דיש רשות לבית דין לקנוס ממון ולעשותו הפקר, כדאמרין ביבמות (פט, ב): מנין שהפקר בית דין הפקר - שנאמר וכל אשר לא יבא לשלשת הימים וגו' יחרם כל רכושו וגו' (עזרא י)".

44. **נתיבות המשפט ביאורים, סימן ט' ס"ק א':** "צריך להחזיר שוחד - יש להסתפק בשוכר עדות שקר והעיד לו, אם חייב להחזיר כשיתבענו כמו בשוחד. ונראה דאין חייב להחזיר, דדוקא בריבית ושוחד דאמר רחמנא לא תקח, ומאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ... מה שאין כן בשוכר עדי שקר דלא כתב רחמנא לאו על הלקיחה, רק שלא להעיד שקר, דמי לאתנן שנותן שכר בעד ביאה אסורה שאין צריך להחזיר. וקצת ראייה מהא דראש השנה כ"ב ע"ב ברש"י ד"ה מאתים זוז, וזה לשונו, ותהא רשאי לעכבן ואף על פי שלא השלמת תנאי שלך לשוכרך וכו', משמע דאם השלים התנאי מדינא אין צריך להחזיר, וזה ברור".

45. **פתי תשובה חושן משפט ל"ב, ס"ק א':** "עייין בתשובות שבות יעקב ח"א סי' קמ"ה, באחד שתבע לחבירו שיחזיר לו עשרה זהובים שנתן לו שכר להעיד עדות שקר ואח"כ לא העיד לו, והלה כופר בכל, אי יכול להשביע על זה. והשיב, לכאורה נראה אפילו הלה מודה אינו מחויב להחזיר, משום קנס ששכר עדי שקר, וכהא דאיתא ברש"י ראש השנה ... אך באמת זה אינו, דשם ברש"י דר"ה שאמרו חכמים להעד מאתים זוז נתונים לך במתנה, עיקר הטעם משום מיגדר מילתא, אבל הכא ליכא מיגדר מילתא, דאם הוא הוחזק כל ישראל מי הוחזקו לשכור עדי שקר, וגם הוא לא עשה העבירה בפרסום וגם אינו מוחזק לכך, וכיון דליכא מיגדר מילתא אין בדינו לקנסו כלל אף שעשה עבירה, כי אין לנו לדמות קנסות חכמים זו לזו, ולכן בנידון דידן מחויב העד להחזיר המעות, ואם כופר בכל צריך לישבע היסת, עכ"ד ע"ש.

ועיין בספר עטרת צבי ובספר מאמר קדישין שהביאו דברי השבו"י הנ"ל בקצרה, וכתבו עליו וז"ל, ולי נראה שיש לקנסו וליתן המעות לעניים דהפקר ב"ד הפקר ... גם בספר ברכי יוסף אות ג' כתב וז"ל, אם היה בעיר דיין קבוע ונראה לו לענוש על זה עושה, כמ"ש [ביבמות צ' ע"ב] שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה כו', ובתנאי שתהיה השעה צריכה לכך, כגון שהשוכר קדמה לו עשיית דבר זה פעמיים, או שהיו במדינה שעושיין כפועל הזה, שיש לחוש שאם יתרשלו מלעונשם שירבו לעשות כן, אבל אם חסר אחד משני תנאים אלו אין בית דין יכולים לחייב לעושה לזה שום דבר, כ"ש מי שאינו ב"ד, והציבור אינם בזה כדיין קבוע. מהר"י י' מיגש בתשובות כתב יד סימן קס"א, עכ"ל".